

भारत सरकार
विधि व न्याय मंत्रालय

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

(१९५५ चा अधिनियम क्रमांक २२)

[५ डिसेंबर २०१६ रोजी यथाविद्यमान]

The Protection of Civil Rights Act, 1955

(Act No. 22 of 1955)

[As in force on the 5th December, 2016]

संचालक, मुद्रण व लेखनसामग्री, महाराष्ट्र शासन यांनी भारत सरकारच्या वतीने
मुद्रित व प्रकाशित केले.

२०१६

[किंमत : रुपये २४.००]

प्रास्ताविक

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५ याची मराठी भाषेतील ही दुसरी आवृत्ती आहे.

याची पहिली आवृत्ती, मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, महाराष्ट्र शासन यांनी भारत सरकारच्या वतीने १९९३ मध्ये प्रकाशित केली होती. या अधिनियमाच्या मराठी भाषेतील आवृत्तीसाठी सर्वसामान्य जनतेकडून मोठ्या प्रमाणात असलेली मागणी आणि महत्त्व विचारात घेऊन त्याची दुसरी आवृत्ती उपलब्ध करून देण्याचे ठरविण्यात आले आहे.

या आवृत्तीमध्ये आजपर्यंतच्या सर्व सुधारणा समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत. ही आवृत्ती वकील संघाचे व खंडपीठाचे सदस्य, कायद्याचे विद्यार्थी आणि सामान्य जनता यांना उपयोगी ठरेल, अशी आम्ही आशा करतो.

नवी दिल्ली,

दिनांक ५ डिसेंबर २०१६.

डॉ. जी. नारायण राजू,

सचिव, भारत सरकार.

PREFACE

This is the second edition of Marathi version of the Protection of Civil Rights Act, 1955.

The first edition was published in the year 1993, on behalf of Government of India, by Directorate of Printing and Stationary, Government of Maharashtra. Keeping in view of significance and heavy demand of the Marathi version of the Act by the common public, it has been decided to bring a second edition thereof.

In this edition, all amendments have been incorporated till date. We, hope this edition will be useful to the members of Bar, the Bench, the students of Law and the Public.

New Delhi,

Dated 5th December 2016.

DR. G. NARAYAN RAJU,

Secretary to the Government of India.

(तीन)

प्राक्कथन

या आवृत्तीत, दिनांक २ सप्टेंबर १९९१ रोजी यथाविद्यमान असलेला दि प्रोटेक्शन ऑफ सिव्हिल राईटस् अॅक्ट, १९५५ याचा मराठीतील प्राधिकृत पाठ दिलेला आहे. हा पाठ **भारताचे राजपत्र**, असाधारण, भाग बारा, अनुभाग १, खंड ४, अंक ३, दिनांक ११ नोव्हेंबर १९९३ यात पृष्ठ २१७ ते २२५ मध्ये प्रकाशित करण्यात आला होता. हा प्राधिकृत मराठी पाठ, प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३ याच्या कलम २, खंड (क) अन्वये राष्ट्रपतींच्या प्राधिकाराने प्रकाशित करण्यात आला होता आणि अशा रीतीने प्रकाशित करण्यात आल्यानंतर हा पाठ, उक्त अधिनियमाचा प्राधिकृत मराठी पाठ म्हणून समजण्यात आला आहे.

नवी दिल्ली,

दिनांक ११ नोव्हेंबर १९९३.

के. एल. मोहनपुरिया,

सचिव, भारत सरकार.

PREFACE

This edition of the Protection of Civil Rights Act, 1955 as on the 2nd September, 1991 contains the authoritative text of that Act in Marathi which was published in the *Gazette of India*, Extraordinary, Part XII, Section 1, No. 3, Vol. 4, dated 11th November 1993 on pages 217 to 225.

This Authoritative text was published under the authority of the President under section 2, clause (a) of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 and on such publication it became the authoritative text of that Act in Marathi.

New Delhi,

Dated 11th November 1993.

K. L. MOHANPURIYA,

Secretary to the Government of India.

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

कलमांचा क्रम

प्रारंभिक

कलमे

१. संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ.
२. व्याख्या.
३. धार्मिक निःसमर्थता लादण्याबद्दल शिक्षा.
४. सामाजिक निःसमर्थता लादण्याबद्दल शिक्षा.
५. रुग्णालये इत्यादींमध्ये व्यक्तींना प्रवेश नाकारण्याबद्दल शिक्षा.
६. माल विकण्याचे किंवा सेवा उपलब्ध करून देण्याचे नाकारल्याबद्दल शिक्षा.
७. अस्पृश्यतेमधून उद्भवणाऱ्या अन्य अपराधांबद्दल शिक्षा.
- ७-क. अवैधपणे सक्तीने श्रम करावयास लावणे हे “अस्पृश्यता” पालन आहे असे केव्हा मानावे ?
८. विवक्षित प्रकरणी लायसने रद्द करणे किंवा निलंबित करणे.
९. शासनाने दिलेल्या देणग्या परत घेणे किंवा निलंबित करणे.
१०. अपराधास अपप्रेरण.
- १०-क. सामुदायिक द्रव्यदंड बसविण्याची राज्य शासनाची शक्ती.
११. नंतरच्या दोषसिद्धीसाठी वाढीव शास्ती.
१२. विवक्षित प्रकरणी न्यायालयांनी गृहीत धरावयाची गोष्ट.
१३. दिवाणी न्यायालयांच्या अधिकारितेची मर्यादा.
१४. कंपन्यांनी केलेले अपराध.
- १४-क. सद्भावपूर्वक करण्यात आलेल्या कारवाईला संरक्षण.
१५. अपराध दखलपात्र व संक्षिप्त संपरीक्षा करण्याजोगे असणे.
- १५-क. “अस्पृश्यता” नष्ट केल्यामुळे उपर्जित होणारे हक्क, संबंधित व्यक्तींना उपलब्ध होऊ शकतील अशी शाश्वती देणे हे राज्य शासनाचे कर्तव्य.
१६. हा अधिनियम अन्य कायद्यांवर अधिभावी असणे.
- १६-क. “अपराधी परिचीक्षा अधिनियम, १९५८” हा चौदा वर्षांवरील वयाच्या व्यक्तींना लागू नाही.
- १६-ख. नियम करण्याची शक्ती.
१७. निरसन.

अनुसूची

शब्दसूची

मराठी-इंग्रजी

इंग्रजी-मराठी

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

(१९५५ चा अधिनियम क्रमांक २२)

[५ डिसेंबर, २०१६ रोजी यथाविद्यमान]

[८ मे १९५५]

१[“अस्पृश्यते” विषयी जाहीर शिकवण देणे व ती पाळणे] याबद्दल, त्यातून उद्भवणारी कोणतीही निःसमर्थता लादण्याबद्दल आणि त्याच्याशी निगडित असलेल्या बाबींबद्दल शिक्षा विहित करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या सहाव्या वर्षी संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो :-

१. (१) या अधिनियमास, १[“नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम,] १९५५” असे म्हणता येईल.

संक्षिप्त नाव,
विस्तार व प्रारंभ.

(२) त्याचा विस्तार संपूर्ण भारतावर आहे.

(३) केंद्र शासन, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नियत करील अशा दिनांकास तो अंमलात येईल.

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर,

व्याख्या.

१[(क) “नागरी हक्क” याचा अर्थ, संविधानाच्या अनुच्छेद १७ द्वारे अस्पृश्यता नष्ट केल्याकारणाने एखाद्या व्यक्तीला उपार्जित होणारा कोणताही हक्क, असा आहे ;]

१[(कक्) “हॉटेल” यात विश्रांतिगृह, भोजनालय, निवासगृह, कॉफीगृह व काफे यांचा समावेश आहे;

१[(ख) “स्थान” यात, घर, इमारत आणि अन्य बांधकाम व वास्तू यांचा समावेश आहे ; आणि तसेच, त्यात तंबू, वाहन व जलयान यांचाही समावेश आहे ;]

(ग) “सार्वजनिक करमणुकीचे स्थान” यात, जेथे जनतेला प्रवेश दिला जातो आणि करमणूक उपलब्ध करून दिली जाते किंवा करमणूक सादर केली जाते अशा कोणत्याही स्थानाचा समावेश आहे.

स्पष्टीकरण—“करमणूक” यात, कोणतेही प्रदर्शन, कार्यक्रम, खेळ, क्रीडा व मनोरंजनाचा अन्य कोणताही प्रकार यांचा समावेश आहे.

(घ) “सार्वजनिक उपासनास्थान” याचा अर्थ, सार्वजनिक धार्मिक उपासनेचे स्थान म्हणून जे वापरले जाते अथवा एखादा धर्म प्रतिज्ञापित करणाऱ्या किंवा कोणत्याही धार्मिक सांप्रदायाच्या किंवा त्यातील कोणत्याही शाखेच्या व्यक्तींना जेथे कोणतेही धार्मिक कृत्य करता यावे किंवा प्रार्थना करता यावी यासाठी सर्वसाधारणपणे जे समर्पित केलेले आहे किंवा त्यासाठी त्या व्यक्ती ज्याचा वापर करतात ते स्थान, असा आहे—मग ते कोणत्याही नावाने ओळखले जाते असो —

१[आणि त्यात,—

(एक) अशा कोणत्याही स्थानाशी अंगभूत असलेल्या अशा सर्व जमिनी व दुय्यम पवित्र स्थाने ;

(दोन) खाजगी मालकीच्या ज्या उपासनास्थानाचा प्रत्यक्षात सार्वजनिक उपासनास्थान म्हणून वापर करण्यास त्याच्या मालकाने मुभा दिली आहे, असे स्थान; आणि

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम २ द्वारे “अस्पृश्यता पाळणे” याऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे “अस्पृश्यता (अपराध) अधिनियम” याऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९६२ चा विनियम १२, कलम ३ आणि अनुसूची याद्वारे काही फेरफारांसह गोवा, दमण आणि दीव यांवर आणि १९६३ चा विनियम ६, कलम २ आणि अनुसूची १ ली याद्वारे दादरा आणि नगरहवेलीवर (१ जुलै १९६५ रोजी व तेव्हापासून) आणि १९६३ चा विनियम ७, कलम ३ आणि अनुसूची १ ली याद्वारे पाँडिचेरीवर (१ ऑक्टोबर १९६३ रोजी व तेव्हापासून) विस्तारित करण्यात आला.

४. १ जून १९५५, पहा-अधिसूचना क्रमांक एसआरओ. ११०९, दिनांक २३ मे १९५५, गॅझेट ऑफ इंडिया, १९५५, असाधारण, भाग दोन, विभाग तीन, पृष्ठ १९७१.

५. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम ४ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

६. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे खंड (क) यास खंड (कक्) असे नाव दिले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

७. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे खंड (ख) याऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

८. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे काही विशिष्ट शब्दाऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

(तीन) अशा खाजगी मालकीच्या उपासनास्थानाशी अंगभूत असलेली अशी जी जमीन किंवा दुय्यम पवित्र स्थान, याचा त्यांच्या मालकाने सार्वजनिक धार्मिक उपासनास्थान म्हणून वापर करण्याची मुभा दिली आहे अशी जमीन किंवा पवित्र स्थान, यांचा समावेश आहे ;]

^१[(घक्) “विहित” याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली करण्यात आलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले, असा आहे ;

(घख) “अनुसूचित जाती” याला, संविधानाच्या अनुच्छेद ३६६ च्या खंड (२४) मध्ये त्यास नेमून दिलेला अर्थ आहे ;]

(डु) “दुकान” याचा अर्थ, जेथे एकतर घाऊक किंवा किरकोळ अथवा घाऊक व किरकोळ अशा दोन्ही प्रकारे माल विकला जातो अशी कोणतीही वास्तू, असा आहे ^२[आणि त्यात पुढील जागांचा समावेश आहे—

(एक) फेरीवाला किंवा विक्रेता यांच्याकडून अथवा फिरते वाहन किंवा गाडी यामधून जिथे माल विकला जातो असे स्थान,

(दोन) धुलाईघर आणि केश कर्तनालय,

(तीन) जेथे ग्राहकांना सेवा उपलब्ध करून दिली जाते असे अन्य कोणतेही स्थान.]

धार्मिक निःसमर्थता
लादण्याबद्दल
शिक्षा.

३. जो कोणी, एखाद्या व्यक्तीला,—

(क) अशा व्यक्तीप्रमाणे तोच धर्म प्रतिज्ञापित करणाऱ्या * * * * * इतर व्यक्तींना किंवा त्यांच्यापैकी कोणत्याही शाखेला जे कोणतेही सार्वजनिक उपासनास्थान खुले असेल त्यात प्रवेश करण्यास; अथवा

(ख) अशा व्यक्तीप्रमाणे तोच धर्म प्रतिज्ञापित करणाऱ्या * * * * * इतर व्यक्तींना किंवा त्यांच्या कोणत्याही शाखेला एखाद्या सार्वजनिक उपासनास्थानी पूजा करण्याची किंवा प्रार्थना करण्याची किंवा कोणतेही धार्मिक कृत्य करण्याची अथवा कोणताही पवित्र तलाव, विहीर, झरा किंवा जलप्रवाह ^३[किंवा नदी किंवा सरोवर यांमध्ये स्नान करण्याची किंवा त्याचे पाणी वापरण्याची अथवा असा तलाव, जलप्रवाह, नदी किंवा सरोवर यांच्या कोणत्याही घाटावर स्नान करण्याची] जशी मुभा असेल तशाच रीतीने व तेवढ्याच मर्यादेपर्यंत ते करण्यास ;

प्रतिबंध करील. तो, ^४[एक महिन्याहून कमी नाही व सहा महिन्याहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास व द्रव्यदंडासही पात्र होईल आणि तो द्रव्यदंड शंभर रुपयांहून कमी व पाचशे रुपयांहून जास्त असणार नाही.]

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या व कलम ४ च्या प्रयोजनार्थ, बौद्ध, शीख किंवा जैन धर्म प्रतिज्ञापित करणाऱ्या व्यक्ती अथवा वीरशैव, लिंगायत, आदिवासी, तसेच ब्राह्मोसमाज, प्रार्थनासमाज, आर्यसमाज व स्वामिनारायण संप्रदाय यांचे अनुयायी यांसुद्धा, कोणत्याही रूपातील किंवा कोणत्याही विकासावस्थेतील हिंदू धर्म प्रतिज्ञापित करणाऱ्या व्यक्ती हिंदू असल्याचे मानण्यात येईल.

सामाजिक
निःसमर्थता
लादण्याबद्दल
शिक्षा.

४. जो कोणी,—

(एक) कोणत्याही दुकानात, सार्वजनिक उपाहारगृहात, हॉटेलात किंवा सार्वजनिक करमणुकीच्या स्थानी प्रवेश करणे ; किंवा

(दोन) सर्वसाधारण जनतेच्या किंवा ^५[त्यापैकी एखाद्या वर्गाच्या] उपयोगाकरिता एखादे सार्वजनिक उपाहारगृह, हॉटेल, धर्मशाळा, सराई किंवा मुसाफिरखाना येथे ठेवलेल्या कोणत्याही भांड्यांचा व अन्य वस्तूंचा वापर करणे ; किंवा

(तीन) कोणताही पेशा आचरणे किंवा कोणताही व्यवसाय, उदीम किंवा धंदा चालवणे ^६[किंवा कोणत्याही कामावर नोकरीस राहणे ;] किंवा

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम ४ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
२. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे विशिष्ट शब्दांपेवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ५ द्वारे “किंवा त्याच धार्मिक संप्रदायाच्या” हे शब्द गाळले. (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९७६ चा अधिनियम १०६ याच्या कलम ५ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ५ द्वारे विशिष्ट शब्दांपेवजी घातले. (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे विशिष्ट शब्दांपेवजी घातले. (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
७. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे घातले. (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

(चार) जनतेतील इतर व्यक्तींना किंवा ^१[त्यांपैकी एखाद्या वर्गाला] ज्यांचा वापर करण्याचा अधिकार असेल किंवा जेथे प्रवेश करता येत असेल अशी कोणतीही नदी, ओहळ, झरा, विहीर, तलाव, हौद, पाण्याचा नळ किंवा अन्य जलस्थान अथवा कोणताही स्नानघाट अथवा दफनभूमी किंवा दहनभूमी, कोणतीही स्वच्छताविषयक सोय, कोणताही रस्ता किंवा मार्ग किंवा सार्वजनिक राबत्याचे अन्य कोणतेही स्थान, याचा वापर करणे किंवा तेथे प्रवेश करणे; किंवा

(पाच) पूर्णतः किंवा अंशतः राज्य निर्धीतून ज्याचा खर्च चालवण्यात येतो असे कोणतेही धर्मादायी किंवा सार्वजनिक प्रयोजनासाठी वापरले जाणारे अथवा सर्वसाधारण जनतेच्या किंवा ^१[त्यांपैकी एखाद्या वर्गाच्या] वापरासाठी समर्पित केलेले कोणतेही स्थान यांचा वापर करणे किंवा तेथे प्रवेश करणे; किंवा

(सहा) सर्वसाधारण जनतेच्या किंवा ^१[त्यांपैकी एखाद्या वर्गाच्या] फायद्यासाठी निर्माण केलेल्या कोणत्याही धर्मादायी न्यासाखालील कोणताही फायदा उपभोगणे; किंवा

(सात) कोणत्याही सार्वजनिक वाहनाचा वापर करणे किंवा त्यात प्रवेश करणे; किंवा

(आठ) कोणत्याही प्रकारच्या स्थानिक भागात एखाद्या राहण्याच्या वास्तूचे बांधकाम करणे, संपादन करणे किंवा तेथे वहिवाट करणे; किंवा

(नऊ) सर्वसाधारण जनतेला किंवा ^१[त्यांपैकी एखाद्या वर्गाला] खुल्या असलेल्या अशा कोणत्याही धर्मशाळेचा, सराईचा किंवा मुसाफिरखान्याचा वापर करणे; किंवा

(दहा) कोणतीही सामाजिक किंवा धार्मिक रूढी, परिपाठ किंवा उपचार पाळणे अथवा ^३[कोणत्याही धार्मिक, सामाजिक किंवा सांस्कृतिक मिरवणुकीमध्ये भाग घेणे किंवा तशी मिरवणूक काढणे]; किंवा

(अकरा) जडजवाहीर व आभूषणे वापरणे,

या बाबतीत एखाद्या व्यक्तीवर “अस्पृश्यते” च्या कारणावरून कोणतीही निःसमर्थता लादिली तो, ^३[एक महिन्याहून कमी नाही आणि सहा महिन्याहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास व शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही अशा द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

^४[स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, “कोणत्याही प्रकारची निःसमर्थता लादणे” यामध्ये, “अस्पृश्यते” वर आधारलेला कोणताही भेदभाव समाविष्ट आहे.]

५. जो कोणी, “अस्पृश्यते” च्या कारणावरून—

(क) एखादे रुग्णालय, दवाखाना, शिक्षण संस्था किंवा ^५*** एखादे वसतिगृह हे सर्वसाधारण जनतेच्या किंवा त्यापैकी एखाद्या वर्गाच्या फायद्यासाठी स्थापन झालेले किंवा चालवलेले असताना असे रुग्णालय, दवाखाना, शिक्षण संस्था किंवा वसतिगृह यामध्ये एखाद्या व्यक्तीला प्रवेश नाकारील; किंवा

(ख) पूर्वोक्त संस्थांपैकी कोणत्याही संस्थेत प्रवेश दिल्यानंतर, त्यामुळे अशा कोणत्याही व्यक्तीला प्रतिकूल असा भेदभाव होतो असे कोणतेही कृत्य करील,

तो, ^६[एक महिन्याहून कमी नाही आणि सहा महिन्याहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास व शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही अशा द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

६. सामान्य व्यवहारक्रमानुसार अन्य व्यक्तींना ज्या वेळी व स्थळी आणि ज्या अटींवर व शर्तींवर माल विकला जातो किंवा सेवा उपलब्ध करून दिल्या जातात त्याच वेळी व स्थळी आणि त्याच अटींवर व शर्तींवर एखाद्या व्यक्तीला “अस्पृश्यते” च्या कारणावरून असा माल विकण्याचे किंवा अशी सेवा उपलब्ध करून देण्याचे

रुग्णालये,
इत्यादीमध्ये
व्यक्तींना प्रवेश
नाकारण्याबद्दल
शिक्षा.

माल विकण्याचे
किंवा सेवा
उपलब्ध करून
देण्याचे नाकारल्या
बद्दल शिक्षा.

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम ६ द्वारे विशिष्ट शब्दांऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे “कोणत्याही धार्मिक मिरवणुकीत भाग घेणे” या शब्दांऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ द्वारे विशिष्ट शब्दांऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

५. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ द्वारे “तिला संलग्न असलेले” हे शब्द गाळले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

६. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ द्वारे विशिष्ट शब्दांऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

जो कोणी नाकारील, तो, ^१[एक महिन्याहून कमी नाही आणि सहा महिन्याहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास व शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही अशा द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

अस्पृश्यतेमधून
उद्भवणाऱ्या अन्य
अपराधांबद्दल
शिक्षा.

७. (१) जो कोणी,—

(क) संविधानाच्या अनुच्छेद १७ अन्वये “अस्पृश्यता” नष्ट केल्यामुळे एखाद्या व्यक्तीला उपार्जित होणारा कोणताही हक्क वापरण्यास तिला प्रतिबंध करील; किंवा

(ख) एखादी व्यक्ती असा कोणताही हक्क वापरीत असताना तिची छेड काढील, तिला इजा करील, त्रास देईल, अटकाव करील अथवा अटकाव करवील किंवा करवण्याचा प्रयत्न करील अथवा एखाद्या व्यक्तीने असा कोणताही हक्क वापरला या कारणावरून तिची छेड काढील, तिला इजा करील, त्रास देईल किंवा तिच्यावर बहिष्कार टाकील; किंवा

(ग) तोंडी किंवा लेखी शब्दांद्वारे अथवा विक्षेपाद्वारे किंवा दृश्यप्रतिरूपणांद्वारे किंवा अन्य प्रकारे कोणत्याही व्यक्तीला किंवा व्यक्तिवर्गाला किंवा सर्वसाधारण जनतेला कोणत्याही स्वरूपात “अस्पृश्यता” पाळण्यास चिथावणी देईल किंवा उत्तेजन देईल; ^२[किंवा]

^३[(घ) अनुसूचित जातीच्या एखाद्या व्यक्तीचा “अस्पृश्यते” च्या कारणावरून अपमान करील किंवा अपमान करण्याचा प्रयत्न करील,

तो, ^३[एक महिन्याहून कमी नाही आणि सहा महिन्याहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास व शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त असणार नाही अशा द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

^४[**स्पष्टीकरण १ ले.**—एखाद्या व्यक्तीने पुढील गोष्टी केल्यास तिने अन्य व्यक्तीवर बहिष्कार टाकला असे मानले जाईल,—

(क) जर तिने अशा अन्य व्यक्तीला एखादे घर किंवा जमीन भाड्याने देण्याचे नाकारले अथवा तिला ती वापरण्याची किंवा ताब्यात घेण्याची परवानगी नाकारली अथवा अशा अन्य व्यक्तीशी व्यवहार करण्याचे, तिच्यासाठी मजुरीने काम करण्याचे किंवा तिच्याबरोबर धंदा करण्याचे नाकारले अथवा रुढीने चालत असलेली एखादी सेवा उपलब्ध करून देण्याचे किंवा तिच्याकडून ती करून घेण्याचे नाकारले अथवा उक्त गोष्टी सामान्य व्यवहारक्रमानुसार सर्वसामान्यपणे ज्या अटींवर करण्यात आल्या असत्या त्या अटींवर त्यापैकी एखादी गोष्ट करण्याचे नाकारले तर ; अथवा

(ख) अशा दुसऱ्या व्यक्तीशी तिने सर्वसामान्यपणे जे सामाजिक, व्यावसायिक किंवा व्यापारधंदेविषयक संबंध ठेवले असते ते ठेवण्याचे तिने टाळले तर.

^५[**स्पष्टीकरण २ रे.**].—(एक) जर एखाद्या व्यक्तीने प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे “अस्पृश्यते” ची अथवा कोणत्याही स्वरूपात तिचे पालन करण्याची जाहीर शिकवण दिली तर, किंवा

(दोन) जर तिने ऐतिहासिक, तत्त्वज्ञानविषयक किंवा धार्मिक कारणांच्या आधारावर किंवा जातिव्यवस्थेच्या कोणत्याही परंपरेच्या आधारावर किंवा इतर कोणत्याही आधारावर कोणत्याही स्वरूपातील “अस्पृश्यता” पालनाचे समर्थन केले तर,

खंड (ग) च्या प्रयोजनार्थ, ती व्यक्ती “अस्पृश्यता” पाळण्यास चिथावणी देते किंवा प्रोत्साहन देते असे मानले जाईल.]

^६[(१-क) संविधानाच्या अनुच्छेद १७ अन्वये “अस्पृश्यता” नष्ट केल्या कारणाने एखाद्या व्यक्तीला उपार्जित होणारा कोणताही हक्क तिने वापरल्याबद्दल प्रतिशोध किंवा बदला म्हणून जर कोणी, त्या व्यक्तीचे शरीर किंवा मालमत्ता याबाबत अपराध केला तर, असा अपराध दोन वर्षांहून जास्त मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असेल त्याबाबतीत अपराध करणारी व्यक्ती दोन वर्षांहून कमी असणार नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास आणि द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम ८ द्वारे विशिष्ट शब्दांपेवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
२. वरील अधिनियमाच्या कलम ९ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ९ द्वारे विशिष्ट शब्दांपेवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ९ द्वारे नवीन क्रमांक दिला (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ९ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ९ द्वारे घातले. (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

(२) आपल्याच समाजाच्या किंवा त्यातील कोणत्याही वर्गाच्या एखाद्या व्यक्तीने “ अस्पृश्यता ” पाळण्यास नकार दिला किंवा अशा व्यक्तीने या अधिनियमाच्या उद्दिष्टांच्या पुरःसरणार्थ एखादी कृती केली या कारणावरून जो कोणी,—

(एक) तिला अशा समाजाचा किंवा वर्गाचा घटक म्हणून त्या व्यक्तीला जो हक्क किंवा विशेषाधिकार मिळू शकेल तो नाकारील, किंवा

(दोन) अशा व्यक्तीवरील जातिबहिष्कारात कोणत्याही प्रकारे भाग घेईल,

१[तो, एक महिन्यांहून कमी नाही व सहा महिन्यांहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही अशा द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

१[७-क. (१) जो कोणी एखाद्या व्यक्तीला “ अस्पृश्यते ” च्या कारणावरून, कोणतेही मेहतरकाम किंवा सफाईगाराचे काम अथवा एखाद्या प्राण्याचा मृतदेह उचलण्याचे किंवा तो फाडण्याचे किंवा नाळ तोडण्याचे किंवा अशाच प्रकारचे इतर कोणतेही काम करण्याची सक्ती करील. त्याने “ अस्पृश्यते ” तून उद्भवणारी निःसमर्थता लादली आहे असे मानले जाईल.

अवैधपणे सक्तीने श्रम करावयास लावणे हे “अस्पृश्यता” पालन आहे असे केव्हा मानावे.

(२) ज्या कोणी, “ अस्पृश्यते ” मधून उद्भवणारी निःसमर्थता लादली आहे असे पोटकलम (१) अन्वये मानले जाईल तो तीन महिन्यांहून कमी नाही व सहा महिन्यांहून जास्त नाही इतक्या मुदतीच्या कारावासास आणि शंभर रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही इतक्या द्रव्यदंडासही पात्र होईल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, “ सक्ती ” यामध्ये सामाजिक किंवा आर्थिक बहिष्काराची धमकी याचा समावेश होतो.]

६. कलम ६ खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने, अपराध त्याच्या बाबतीत करण्यात आला तो पेशा, उदीम, आजीविका किंवा नोकरी याबाबत त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये एखादे लायसन धारण केले असेल तर, अशी व्यक्ती त्या कलमाखाली ज्या शिक्षेला पात्र असेल तिला बाध न येता अपराधाची संपरीक्षा करणारे न्यायालय, लायसन रद्द ठरवण्याचा किंवा न्यायालयाला योग्य वाटेल अशा कालावधीपुरते ते निलंबित करण्याचा निदेश देऊ शकेल आणि याप्रमाणे लायसन रद्द करणारा किंवा निलंबित करणारा प्रत्येक आदेश, जणू काही तो अशा कोणत्याही कायद्याखाली लायसन रद्द किंवा निलंबित करण्यास सक्षम असलेल्या प्राधिकरणाने काढलेला असावा त्याप्रमाणे परिणामक होईल.

विवक्षित प्रकरणी लायसने रद्द करणे किंवा निलंबित करणे.

स्पष्टीकरण.— या कलमात “लायसन” यात परवाना किंवा परवानगी यांचा समावेश आहे.

९. ज्याला शासनाकडून जमिनीची किंवा पैशाची देणगी मिळाली आहे अशा सार्वजनिक उपासना स्थानाचा १[किंवा कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेचा किंवा वसतिगृहाचा] व्यवस्थापक किंवा विश्वस्त या अधिनियमाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून एखाद्या अपिलान्ती किंवा पुनरीक्षणान्ती अशी दोषसिद्धी फिरवण्यात किंवा रद्दबातल करण्यात आली नसेल त्याबाबतीत, आपल्या मते प्रकरणाच्या परिस्थितीनुसार तसा मार्ग अवलंबिणे समर्थनीय असल्यास शासन संपूर्ण देणगी किंवा तिचा कोणताही भाग रद्द किंवा निलंबित करण्याचा निदेश देऊ शकेल.

शासनाने दिलेल्या देणग्या परत घेणे किंवा निलंबित करणे.

१०. या अधिनियमाखालील अपराधास जो कोणी अपप्रेरणा देईल तो, त्या अपराधाकरिता उपबंधित केलेल्या शिक्षेस पात्र होईल.

अपराधास अपप्रेरण.

१[**स्पष्टीकरण.**—जो लोकसेवक या अधिनियमाखालील शिक्षापात्र अपराधाचे अन्वेषण करण्याच्या कामी बुद्धिपुरस्सर, उपेक्षा करील, त्याने या अधिनियमाखालील शिक्षापात्र अपराधास अपप्रेरणा दिली असल्याचे मानण्यात येईल.]

१[१०-क. (१) एखाद्या क्षेत्रातील रहिवासी या अधिनियमाखालील कोणत्याही शिक्षापात्र अपराधामध्ये निबद्ध आहेत किंवा असा अपराध करण्यास ते अपप्रेरणा देत आहेत, किंवा असा अपराध करण्यामध्ये निबद्ध असलेल्या व्यक्तींना ते आसरा देत आहेत किंवा अपराध्याला अगर अपराध्यांना शोधून काढण्यासाठी किंवा त्यांची धरपकड करण्यासाठी आपल्या सर्व शक्तीनिशी साहाय्य देण्यात कसूर करीत आहेत, किंवा असा अपराध घडल्याबाबतचा महत्त्वाचा पुरावा दडपून टाकीत आहेत, याबद्दल विहित पद्धतीने चौकशी केल्यानंतर

सामुदायिक द्रव्यदंड बसविण्याची राज्य शासनाची शक्ती.

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम ९ द्वारे विशिष्ट शब्दाऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून)
२. वरील अधिनियमाच्या कलम १० द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून)
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ११ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून)
४. वरील अधिनियमाच्या कलम १२ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून)
५. वरील अधिनियमाच्या कलम १३ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून)

जर राज्य शासनाची खात्री पटली तर, राज्य शासन, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे अशा रहिवाशांवर सामुदायिक द्रव्यदंड बसवून, असा द्रव्यदंड भरण्यास पात्र असतील अशा रहिवाशांमध्ये असा द्रव्यदंड संविभाजित करू शकेल, आणि अशा रहिवाशांपैकी प्रत्येकाची राज्य शासनाच्या मते जितकी ऐपत असेल त्यानुसार, असे संविभाजन करण्यात येईल आणि असे कोणतेही संविभाजन करताना राज्य शासन अशा द्रव्यदंडाचा एखादा अंश एखाद्या हिंदू अविभक्त कुटुंबाने द्यावयाचा म्हणून नेमून देऊ शकेल :

परंतु असे की, एखाद्या रहिवाशाने पोटकलम (३) अन्वये एखादा विनंतीअर्ज दाखल केला असल्यास त्याचा निकाल होईपर्यंत संविभाजित करून दिलेला द्रव्यदंड, त्याच्याकडून वसूल केला जाणार नाही.

(२) पोटकलम (१) खाली काढलेली अधिसूचना, त्या क्षेत्रात दवंडी पिटून किंवा सामुदायिक द्रव्यदंड बसवण्यात आला आहे ही गोष्ट उक्त क्षेत्राच्या रहिवाशांच्या निदर्शनास आणण्यासाठी त्या त्या परिस्थितीत राज्य शासनास सुयोग्य वाटेल त्या पद्धतीने उद्घोषित करण्यात येईल.

(३) (क) पोटकलम (१) खाली सामुदायिक द्रव्यदंड बसवल्यामुळे किंवा संविभाजनाच्या आदेशामुळे पीडित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीला, अशा द्रव्यदंडापासून सूट मिळण्यासाठी किंवा संविभाजनाच्या आदेशात फेरबदल केला जाण्यासाठी राज्य शासनाकडे किंवा ते शासन याबाबत विनिर्दिष्ट करील अशा अन्य प्राधिकरणाकडे, विहित कालावधीत विनंतीअर्ज दाखल करता येईल :

परंतु असे की, असा विनंतीअर्ज दाखल करण्यासाठी कोणतीही फी आकारली जाणार नाही.

(ख) राज्य शासन किंवा त्याने विनिर्दिष्ट केलेले प्राधिकरण, विनंतीअर्जदारास त्याचे म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिल्यानंतर स्वतःला योग्य वाटेल असा आदेश काढील :

परंतु असे की, या कलमाखाली सूट दिलेली किंवा कमी केलेली द्रव्यदंडाची रक्कम अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून वसूल केली जाणार नाही आणि पोटकलम (१) खाली एखाद्या क्षेत्रातील रहिवाशांवर बसवलेला एकूण द्रव्यदंड तेवढ्या मर्यादेपर्यंत कमी करण्यात आला असल्याचे मानण्यात येईल.

(४) पोटकलम (३) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, राज्य शासन, या अधिनियमाखाली शिक्षापात्र अशा कोणत्याही अपराधास बळी पडलेल्या व्यक्तींना किंवा त्याच्या मते जी व्यक्ती पोटकलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या व्यक्तिवर्गात मोडत नाही अशा कोणत्याही व्यक्तीला, पोटकलम (१) खाली बसविलेला सामुदायिक द्रव्यदंड किंवा त्याचा कोणताही भाग भरण्याच्या दायित्वापासून सूट देऊ शकेल.

(५) कोणत्याही व्यक्तीने (हिंदू अविभक्त कुटुंबासह) भरणा करावयाचा द्रव्यदंडाचा अंश म्हणजे जणूकाही दंडाधिकार्याने बसविलेला द्रव्यदंड असावा त्याप्रमाणे तो, न्यायालयाने बसविलेल्या द्रव्यदंडाच्या वसुलीसाठी, “फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३” याद्वारे उपबंधित केलेल्या पद्धतीने वसूल करता येईल.]

१९७४ चा २.

नंतरच्या ११. जो कोणी, या अधिनियमाखालील अपराधाबद्दल किंवा अशा अपराधाला अपप्रेरणा दिल्याबद्दल दोषसिद्धीस वाढीव अगोदर दोषी ठरलेला असून अशा कोणत्याही अपराधाबद्दल किंवा अपप्रेरणेबद्दल पुन्हा दोषी ठरेल तो, [दोषसिद्धीनंतर शास्ती. पुढीलप्रमाणे, शिक्षेस पात्र ठरेल :—

(क) दुसऱ्यांदा केलेल्या अपराधाबद्दल, सहा महिन्यांहून कमी नाही व एक वर्षाहून जास्त नाही, इतक्या मुदतीचा कारावास व दोनशे रुपयांहून कमी नाही व पाचशे रुपयांहून जास्त नाही इतका द्रव्यदंडसुद्धा ;

(ख) तिसऱ्यांदा केलेल्या अपराधाबद्दल, किंवा तिसऱ्या वेळच्या अपराधानंतरच्या कोणत्याही अपराधाबद्दल, एक वर्षाहून कमी नाही व दोन वर्षांहून जास्त नाही इतक्या मुदतीचा कारावास व पाचशे रुपयांहून कमी नाही व एक हजार रुपयांहून जास्त नाही इतका द्रव्यदंडसुद्धा.]

विवक्षित प्रकरणी १२. या अधिनियमाखालील अपराध ठरेल अशी कोणतीही कृती * * * * * अनुसूचित जातीतील व्यक्तीच्या न्यायालयांनी संबंधात करण्यात आली असेल त्या बाबतीत, विरुद्ध शाबीत न झाल्यास, अशी कृती “अस्पृश्यते” च्या गृहीत धरावयाची कारणारवरून करण्यात आली होती असे न्यायालय गृहीत धरील. गोष्ट.

दिवाणी १३. (१) जर एखाद्या दाव्यात किंवा कार्यवाहीत अंतर्भूत असलेली मागणी ही, अथवा एखादा हुकूमनामा न्यायालयाच्या किंवा आदेश काढणे अगर त्याची अंमलबजावणी करणे हे, या अधिनियमाच्या उपबंधांच्या विरोधी ठरणार असेल तर, कोणतेही दिवाणी न्यायालय असा दावा किंवा कार्यवाही विचारार्थ स्वीकारणार नाही किंवा चालू ठेवणार नाही अथवा असा हुकूमनामा किंवा आदेश काढणार नाही अथवा त्याची अजिबात अंमलबजावणी करणार नाही किंवा अंशतः अंमलबजावणी करणार नाही.

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, याच्या कलम १४ द्वारे विशिष्ट शब्दांपैकी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम १५ द्वारे “संविधानाच्या अनुच्छेद ३६६ च्या खंड (२-क) मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे ” हे शब्द गाळले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

(२) एखादी बाब अभिनिर्णित करताना अथवा कोणत्याही हुकूमनाम्याची किंवा आदेशाची अंमलबजावणी करताना कोणतेही न्यायालय “ अस्पृश्यते ” च्या कारणावरून एखाद्या व्यक्तीवर एखादी निःसमर्थता लादणारी कोणतीही रूढी किंवा परिपाठ मान्य करणार नाही.

१४. (१) या अधिनियमाखालील अपराध करणारी व्यक्ती ही कंपनी असेल तर, अपराध घडला त्यावेळी कंपनीच्या कामकाजचालनाचा प्रभार जिच्यावर असेल किंवा त्याबद्दल कंपनीला जी जबाबदार असेल ती प्रत्येक व्यक्ती, या अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानण्यात येईल आणि तिच्या विरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास आणि तदनुसार शिक्षा मिळण्यास ती पात्र असेल :

परंतु असे की, अपराध आपल्या नकळत करण्यात आला होता किंवा असा अपराध घट्ट नवे म्हणून आपण सर्व प्रकारे वाजवी तत्परता दाखविली होती असे जर त्या व्यक्तीने शाबीत केले तर, या पोटकलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे ती कोणत्याही शिक्षेस पात्र ठरणार नाही.

(२) पोटकलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, या अधिनियमाखालील अपराध हा कंपनीचा कोणताही संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा अन्य अधिकारी याच्या संमतीने करण्यात आला असेल तर, असा संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा अन्य अधिकारी अशा अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानण्यात येईल आणि त्याच्याविरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा मिळण्यास तो पात्र असेल.

स्पष्टीकरण.— या कलमाच्या प्रयोजनार्थ,—

(क) “ कंपनी ” याचा अर्थ, कोणताही निगम-निकाय, असा आहे आणि त्यात पेढीचा किंवा अन्य वक्तिसंघाचा समावेश आहे, आणि

(ख) “ संचालक ” याचा पेढीच्या संबंधातील अर्थ, पेढीतील भागीदार, असा आहे.

१[१४-क. (१) या अधिनियमाखाली सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या अशा कोणत्याही गोष्टीबद्दल केंद्र शासन किंवा एखादे राज्य शासन यांच्याविरुद्ध दावा, खटला किंवा इतर वैध कार्यवाही होऊ शकणार नाही. सद्भावपूर्वक करण्यात आलेल्या कारवाईला संरक्षण.

(२) या अधिनियमाखाली सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या अशा कोणत्याही गोष्टीमुळे झालेल्या किंवा होणाऱ्या संभव असलेल्या कोणत्याही नुकसानाबद्दल केंद्र शासन किंवा एखादे राज्य शासन यांच्याविरुद्ध दावा, खटला किंवा इतर वैध कार्यवाही होऊ शकणार नाही.]

१९७४ चा २. १[१५. (१) “ फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ ” यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, या अधिनियमाखाली अपराध दखलपात्र शिक्षापात्र असलेला प्रत्येक अपराध दखलपात्र असेल आणि किमान तीन महिन्यांहून जास्त असेल इतक्या मुदतीच्या व संक्षिप्त संपरीक्षा कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असेल असा अपराध खेरीज करून एरव्ही, अशा प्रत्येक अपराधाबाबत उक्त संहितेमध्ये करण्याजोगे विनिर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीनुसार प्रथम वर्ग न्यायिक दंडाधिकाऱ्याला किंवा महानगर क्षेत्रात महानगर दंडाधिकाऱ्याला सक्षिप्त संपरीक्षा करता येईल. असणे.

१९७४ चा २. (२) “ फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ ” यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा एखादा लोकसेवक त्याचे पदीय कर्तव्य पार पाडीत असताना किंवा त्याने ते पार पाडण्याचे अभिप्रेत असताना, त्याने या अधिनियमाखाली शिक्षापात्र असलेल्या अपराधाला अपप्रेरणा देण्याचा अपराध केला आहे असे अभिकथन करण्यात आले असेल तेव्हा, कोणतेही न्यायालय,—

(क) संघराज्याच्या कार्याच्या संबंधात कामावर नेमलेल्या व्यक्तीच्या बाबतीत, केंद्र शासनाची ; आणि

(ख) एखाद्या राज्याच्या कार्याच्या संबंधात कामावर नेमलेल्या व्यक्तीच्या बाबतीत, राज्य शासनाची, पूर्वमंजुरी घेतल्याखेरीज अशा अपप्रेरणाच्या अपराधाची दखल घेणार नाही.

१५-क. (१) “ अस्पृश्यते ” तून उद्भवणारी कोणत्याही प्रकारची निःसमर्थता उपार्जित झालेल्या व्यक्तींना, “ अस्पृश्यता ” नष्ट केल्यामुळे मिळावयाचे हक्क उपलब्ध होतील व त्या त्यांचा फायदा घेऊ शकतील अशी शाश्वती देण्यासाठी या संबंधात केंद्र शासन करील त्या नियमांच्या अधीनतेने राज्य शासन आवश्यक ते उपाय होणारे हक्क संबंधित व्यक्तींना योजील. उपलब्ध होऊ शकतील अशी शाश्वती देणे हे राज्य शासनाचे कर्तव्य.

(२) विशेषतः, आणि पोटकलम (१) च्या उपबंधांच्या व्यापकतेला बाधा न येता, अशा उपायांमध्ये पुढील गोष्टीचा अंतर्भाव असू शकेल :—

(एक) “ अस्पृश्यते ” मुळे कोणत्याही प्रकारची निःसमर्थता उपार्जित झालेल्या व्यक्तींना अशा हक्कांचा फायदा घेता यावा यासाठी कायदेविषयक साहाय्यासह योग्य सुविधांची तरतूद करणे ;

१. १९७६ चा अधिनियम क्रमांक १०६, कलम १६ द्वारे घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम १७ द्वारे “ कलम १५ ” ऐवजी घातले (१९ नोव्हेंबर १९७६ रोजी व तेव्हापासून).

(दोन) या अधिनियमाच्या उपबंधांचे व्यतिक्रमण केल्याबद्दल खटले भरण्याकरिता व त्यांवर देखरेख करण्याकरिता अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करणे ;

(तीन) या अधिनियमाखालील अपराधांची संपरीक्षा करण्याकरिता विशेष न्यायालये स्थापन करणे ;

(चार) अशा उपाययोजना आखण्याच्या किंवा त्यांची अंमलबजावणी करण्याच्या कामी राज्य शासनाला साहाय्य करण्याकरिता राज्य शासनाला उचित वाटेल त्याप्रमाणे योग्य अशा पातळ्यांवर समित्या स्थापन करणे ;

(पाच) या अधिनियमाच्या उपबंधांची अंमलबजावणी अधिक चांगल्या प्रकारे होण्यासाठी उपाय सुचवण्याच्या दृष्टीने, या अधिनियमाच्या उपबंधांच्या कार्यवाहीची नियतकालिक पाहणी करण्याची व्यवस्था करणे ;

(सहा) जेथे “ अस्पृश्यते ” मुळे काही व्यक्तींना एखादी निःसमर्थता उपार्जित झाली आहे अशी क्षेत्रे शोधून काढणे व अशा क्षेत्रांमधून अशा निःसमर्थतेचा खात्रीने निरास होईल असे उपाय योजणे.

(३) केंद्र शासन, पोटकलम (१) खाली राज्य शासनांनी योजलेल्या उपायांचा समन्वय साधण्यासाठी आवश्यक ती पावले टाकील.

(४) या कलमाच्या उपबंधानुसार स्वतः केंद्र शासनाने व राज्य शासनांनी योजलेले उपाय यासंबंधी केंद्र शासन दरवर्षी संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर एक अहवाल ठेवील.]

हा १६. या अधिनियमात अन्यथा व्यक्तपणे उपबंधित केले असेल तेवढे सोडून एरव्ही या अधिनियमाचे अधिनियम अन्य उपबंध, त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यामध्ये अथवा अशा कोणत्याही कायद्याच्या कायद्यावर आधारित परिणामक झालेली अशी कोणतीही रूढी किंवा परिपाठ अगर असा कोणताही संलेख अथवा कोणत्याही अधिभावी असणे. न्यायालयाचा किंवा अन्य प्राधिकरणाचा कोणताही हुकूमनामा किंवा आदेश यांमध्ये त्या उपबंधांशी विसंगत असे काहीही अंतर्भूत असले तरी, परिणामक होतील.

“अपराधी १[१६-क. ज्या व्यक्तीला या अधिनियमाखाली शिक्षापात्र असलेला एखादा अपराध केल्याबद्दल दोषी परिवीक्षा ठरवण्यात आले असेल अशा चौदा वर्षांवरील वयाच्या कोणत्याही व्यक्तीला “अपराधी परिवीक्षा अधिनियम, १९५८ चा २०. अधिनियम, १९५८” हा चौदा वर्षांवरील वयाच्या व्यक्तींना लागू नाही.

नियम १६-ख. (१) केंद्र शासनाला अधिनियमाच्या उपबंधांची अंमलबजावणी करण्यासाठी, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नियम करता येतील.

(२) या अधिनियमाखाली केंद्र शासनाने केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य होईल तितक्या लवकर, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर, ते एका सत्राने अथवा दोन किंवा अधिक क्रमवर्ती सत्रे मिळून बनलेल्या अशा एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीकरिता सत्रासीन असताना ठेवला जाईल, आणि पूर्वोक्त सत्राच्या किंवा क्रमवर्ती सत्रांच्या पाठोपाठचे सत्र संपण्यापूर्वी जर, त्या नियमात कोणतेही अपरिवर्तन करण्याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले किंवा तो नियम करण्यात येऊ नये याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले तर, त्यानंतर तो नियम, अशा अपरिवर्तित रूपातच परिणामक होईल किंवा, प्रकरणपरत्वे, मुळीच परिणामक होणार नाही ;

तथापि, अशा कोणत्याही अपरिवर्तनामुळे किंवा शून्यीकरणामुळे, तत्पूर्वी त्या नियमाखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेला बाधा येणार नाही.]

निरसन. १७. अनुसूचित विनिदिष्ट केलेल्या अधिनियमिती, किंवा त्यात अंतर्भूत असलेल्यांपैकी कोणतेही उपबंध या अधिनियमाशी किंवा त्यात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही उपबंधांशी जेथवर अनुरूप असतील किंवा त्यांना प्रतिकूल असतील त्या मर्यादेपर्यंत त्या अधिनियमिती किंवा ते उपबंध याद्वारे निरसित करण्यात येत आहेत.

अनुसूची

१. “ बिहार हरिजन (नागरी निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९४९” (१९४९ चा बिहार अधिनियम एकोणीस).
२. “ मुंबई हरिजन (सामाजिक निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९४६” (१९४७ चा मुंबई अधिनियम दहा).
३. “ मुंबई हरिजन मंदिरप्रवेश १९४७” (१९४७ चा मुंबई अधिनियम पस्तीस).
४. “ मध्यप्रांत व वन्हाड अनुसूचित जाती (नागरी निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९४७” (१९४७ चा मध्यप्रांत व वन्हाड अधिनियम चोवीस).
५. “ मध्यप्रांत व वन्हाड मंदिरप्रवेश प्राधिकृत अधिनियम, १९४७” (१९४७ चा मध्यप्रांत व वन्हाड अधिनियम एकेचाळीस).
६. “ पूर्व पंजाब (धार्मिक व सामाजिक निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९४८” (१९४८ चा पूर्व पंजाब अधिनियम सोळा).
७. “ मद्रास नागरी निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९३८” (१९३८ चा मद्रास अधिनियम एकवीस).
८. “ ओरिसा नागरी निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९४६” (१९४६ चा ओरिसा अधिनियम अकरा).
९. “ ओरिसा मंदिरप्रवेश प्राधिकृति अधिनियम, १९४८” (१९४८ चा ओरिसा अधिनियम अकरा).
१०. “ संयुक्त प्रांत सामाजिक निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९४७” (१९४८ चा उत्तर प्रदेश अधिनियम चौदा).
११. “ पश्चिम बंगाल हिंदू सामाजिक निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९४८” (१९४८ चा पश्चिम बंगाल अधिनियम सदतीस).
१२. “ हैद्राबाद हरिजन मंदिरप्रवेश विनियम, १३५८ फसली ” (१३५८ फसलीचा पंचावन्न).
१३. “ हैद्राबाद हरिजन (सामाजिक निःसमर्थता निवारण) विनियम, १३५८ फसली ” (१३५८ फसलीचा छप्पन्न).
१४. “ मध्य भारत हरिजन अयोग्यता निवारण विधान, संवत् २००५ ” (१९४९ चा मध्य भारत अधिनियम पंधरा).
१५. “ नागरी निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९४३ ” (१९४३ चा म्हैसूर अधिनियम बेचाळीस).
१६. “ म्हैसूर मंदिरप्रवेश प्राधिकृति अधिनियम, १९४८ ” (१९४८ चा म्हैसूर अधिनियम चौदा).
१७. “ सौराष्ट्र हरिजन (सामाजिक) निःसमर्थता निवारण अध्यादेश, १९४८ ” (१९४८ चा क्रमांक चाळीस).
१८. “ त्रावणकोर-कोचीन सामाजिक निःसमर्थता निवारण अधिनियम, १९२५ ” (१९२५ चा त्रावणकोर-कोचीन अधिनियम आठ).
१९. “ त्रावणकोर-कोचीन मंदिरप्रवेश (निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९५० ” (१९५० चा त्रावणकोर-कोचीन अधिनियम सत्तावीस).
२०. “ कूर्ग अनुसूचित जाती (नागरी व सामाजिक निःसमर्थता निवारण) अधिनियम, १९४९ ” (१९४९ चा कूर्ग अधिनियम एक).
२१. “ कूर्ग मंदिरप्रवेश प्राधिकृत अधिनियम, १९४९ ” (१९४९ चा कूर्ग अधिनियम दोन).

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

THE PROTECTION OF CIVIL RIGHTS ACT, 1955

मराठी-इंग्रजी शब्दसूची

अंगभूत	appurtenant	क. २ (घ) (एक)
अटकाव करणे	obstruct	क. ७ (१) (ख)
अधिभावी असणे	override	क. १६ स.टी.
अनुसूचित जात	scheduled caste	क. १२
अपप्रेरणा	abetment	क. ११
अपप्रेरणा देणे	abet	क. १०
अभिनिर्णीत करणे	adjudicate	क. १३ (२)
अस्पृश्यता	untouchability	क. ३
“अस्पृश्यता” पाळणे	Practice of “untouchability”	दीर्घ शीर्ष
आजीविका	calling	क. ८
आभूषा	finery	क. ४ (अकरा)
इजा करणे	injure	क. ७ (ख)
उत्तेजन देणे	encourage	क. ७ (ग)
उदीम	trade	क. ८
(सेवा) उपलब्ध करून देणे	render (service)	क. ६ स.टी.
उपाजित होणारा	accruing	क. ७ (१) (क्)
उपासना	worship	क. ३ (क्)
ऐपत	means	क. १०क (१)
करमणूक	entertainment	क. २ (ग) स्पष्टी.
कंपनी	company	क. १४(२) स्पष्टी. (क्)
काफे	cafe	क. २ (क्क्)
कार्यवाह	secretary	क. १४ (२)
किरकोळ	retail	क. २ (ड)
केशकर्तनालय	hair cutting saloon	क. २ (ड) (दोन)
कॉफीगृह	coffee house	क. २ (क्क्)
क्रीडा	sport	क. २ (ग) स्पष्टी.
खेळ	game	क. २ (ग) स्पष्टी.
ग्राहक	customer	क. २ (ड) (तीन)
घाऊक	wholesale	क. २ (ड)
—च्या प्रभारी	in charge of	क. १४ (१)
—चा फायदा घेणे	avail of	क. १५ क (१)

मराठी-इंग्रजी शब्दसूची

चिथावणी देणे	incite	क. ७ (ग)
—च्या आधारे	by virtue of	क. १६
—च्या पुरःसरणार्थ	in furtherance of	क. ७ (२) (दोन)
—च्या बरोबर धंदा करणे	do business with	क. ७ (१) स्पष्टी. (क)
—च्या संमतीने	with the consent of	क. १४ (२)
छेड काढणे	molest	क. ७ (१) (ख)
जडजवाहीर	jewellery	क. ४ (अकरा)
जबाबदार	responsible	क. १४ (१)
जलप्रवाह	water-course	क. ३ (ख)
जागा	premises	क. २ (ड)
जातिबहिष्कार	ex-communication	क. ७ (२) (दोन)
झरा	spring	क. ३ (ख)
तत्परता	diligence	क. १४ (१)
दखलपात्र	cognizable	क. १५ स.टी.
दफनभूमी किंवा दहनभूमी	burial or cremation ground	क. ४ (चार)
दवंडी पिटून	by beat of drum	क. १०क (२)
दुकान	shop	क. २ (ड)
दुय्यम	subsidiary	क. २ (घ)
दुय्यम पवित्र स्थान	subsidiary Shrine	क. २ (घ) (एक)
दृश्य प्रतिरूपण	visible representation	क. ७ (ग)
(जमिनीची किंवा पैशाची) देणगी	grant (of land or money)	क. ९
धंदा	business	क. ७ (१) स्पष्टी. (क)
धार्मिक कृत्य	religious service	क. २ (घ)
धार्मिक संप्रदाय	religious denomination	क. २ (घ)
धुलाईघर	laundry	क. २ (ड) (दोन)
नागरी हक्क	civil rights	क. २ (क)
नाळ तोडणे	remove the umbilical cord	क. ७ (क) (१)
निगम-निकाय	body corporate	क. १४ (२) स्पष्टी. (क)
निवासगृह	lodging house	क. २ (क्क)
निःसमर्थता लादणे	enforcement of disability	दीर्घ शीर्ष
नोकरी	employment	क. ८
परत घेणे	resumption	क. ९
परवानगी	permission	क. ८ स्पष्टी.
परवाना	permit	क. ८ स्पष्टी.

मराठी-इंग्रजी शब्दसूची

परिपाठ	usage	क. १६
पवित्र स्थान	shrine	क. २ (घ) (एक)
पेढी	firm	क. १४ (२) स्पष्टी. (क्)
पेशा	profession	क. ८
प्रतिकूल	repugnant	क. १७
प्रतिकूल असा भेदभाव करणे	discriminate against	क. ५ (ख)
प्रतिरूपण	representation	क. ७ (ग)
प्रतिशोध किंवा बदला	reprisal or revenge	क. ७ (१क्)
(धर्म) प्रतिज्ञापित करणे	profess (a religion)	क. २ (घ)
प्राधिकृति	authorisation	अनुसूची-९
फिरविणे	reverse	क. (९)
बहिष्कार टाकणे	boycott	क. ७ (१) (ख)
बांधकाम	construction	क. ४ (आठ)
भांडे	utensil	क. ४ (दोन)
भोजनालय	boarding house	क. २ (क्क्)
मजुरीने काम करणे	work for hire	क. ७ (१) स्पष्टी. (क्)
मत	judgment	क. १० क (१)
मनोरंजन	amusement	क. २ (ग) स्पष्टी.
रद्द करणे किंवा निलंबित करणे	cancel or suspend	क. ८
रद्दबातल करणे	quash	क. ९
राहण्याची वास्तू	residential premises	क. ४ (आठ)
रूढी	custom	क. १६
रूढीने चालत आलेली सेवा	customary service	क. ७ (१) स्पष्टी. (क्)
लायसन	licence	क. ८ स्पष्टी.
वस्तू	article	क. ४ (दोन)
वहिवाट	occupation	क. ४ (आठ)
वास्तू	premises	क. ४ (आठ)
विकासावस्था	development	क. ३ स्पष्टी.
विचारार्थ स्वीकारणे	entertain	क. १३ (१)
विश्वस्त	trustee	क. ९
विश्रांतिगृह	refreshment room	क. २ (क्क्)
व्यक्तिसंघ	association of individuals	क. १४ (२) स्पष्टी. (क्)
व्यवस्थापक	manager	क. ९
शाखा	section	क. २ (घ)

मराठी-इंग्रजी शब्दसूची

—शी व्यवहार करणे	deal with	क. ७ (१) स्पष्टी. (क)
संलग्न	attached	क. २ (घ) (एक)
संलेख	instrument	क. १६
सक्तीने श्रम करावयास लावणे	compulsory labour	क. ७क स. टी.
संचालक	director	क. १४ (२) स्पष्टी. (क)
समर्थनीय करणे	warrant	क. ९
समर्पित	dedicated	क. २ (घ)
समाज	community	क. ७ (२) (एक)
संपादन	acquisition	क. ४ (आठ)
सर्वसाधारण जनता	General Public	क. ४ (नऊ)
सामाजिक, व्यावसायिक किंवा व्यापारधंदेविषयक संबंध	social, professional or business relations	क. ७ (१) स्पष्टी. (ख)
सामुदायिक द्रव्यदंड	collective fine	क. १० क (१)
सार्वजनिक उपासना	public worship	क. ३ (क)
सार्वजनिक उपासनास्थान	place of public worship	क. २ (घ)
सार्वजनिक उपाहारगृह	public restaurant	क. ४ (एक)
सार्वजनिक करमणुकीचे स्थान	place of public entertainment	क. २ (ग)
सार्वजनिक राबत्याचे स्थान	place of public resort	क. ४ (चार)
सार्वजनिक वाहन	public conveyance	क. ४ (सात)
सेवा उपलब्ध करून देणे	render service	क. ६ स. टी.
स्थान	place	क. २ (ख)
स्वच्छताविषयक सोय	sanitary convenience	क. ४ (चार)
हॉटेल	hotel	क. २ (कक)

THE PROTECTION OF CIVIL RIGHTS ACT, 1955

नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

इंग्रजी-मराठी शब्दसूची

abet	अपप्रेरणा देणे	[S. 10]
abetment	अपप्रेरणा	[S. 11]
accruing	उपार्जित होणारा	[S. 7(1)(a)]
acquisition	संपादन	[S. 4(viii)]
adjudicate	अभिनिर्णीत करणे	[S. 13(2)]
amusement	मनोरंजन	[S. 2 (e)-expl.]
appurtenant	अंगभूत	[S. 2(d)(i)]
article	वस्तू	[S. 4(ii)]
association of individuals	व्यक्तिसंघ	[S. 14(2)-expl. (a)]
attached	संलग्न	[S. 2(d) (i)]
authorisation	प्राधिकृती	[Schedule-9]
avail of	—चा फायदा घेणे	[S. 15A (1)]
boarding house	भोजनालय	[S. 2(aa)]
body corporate	निगम-निकाय	[S. 14(2)-expl. (a)]
boycott	बहिष्कार टाकणे	[S. 7(1) (b)]
burial or cremation ground	दफनभूमी किंवा दहनभूमी	[S. 4(iv)]
business	धंदा	[S. 7(1)-expl. (a)]
by beat of drum	दवंडी पिटून	[S. 10A(2)]
by virtue of	—च्या आधारे	[S. 16]
cafe	काफे	[S. 2(aa)]
calling	आजीविका	[S. 8]
cancel or suspend	रद्द करणे किंवा निलंबित करणे	[S. 8]
civil rights	नागरी हक्क	[S. 2(a)]
coffee house	कॉफीगृह	[S. 2(aa)]
cognizable	दखलपात्र	[S. 15-m.n.]
collective fine	सामुदायिक द्रव्यदंड	[S. 10A(1)]
community	समाज	[S. 7(2) (i)]
company	कंपनी	[S. 14(2)-expl. (a)]
compulsory labour	सक्तीने श्रम करावयास लावणे	[S. 7A-m.n.]
construction	बांधकाम	[S. 4(viii)]
custom	रूढी	[S. 16]

इंग्रजी-मराठी शब्दसूची

customary service	रूढीने चालत आलेली सेवा	[S. 7(1)-expl. (a)]
customer	ग्राहक	[S. 2(e)(iii)]
deal with	—शी व्यवहार करणे	[S. 7(1)-expl. (a)]
dedicated	समर्पित	[S. 2(d)]
development	विकासावस्था	[S. 3-expl.]
diligence	तत्परता	[S. 14(1)]
director	संचालक	[S. 14(2)-expl. B]
discriminate against	—ला प्रतिकूल असा भेदभाव करणे	[S. 5(b)]
do business with	—च्या बरोबर धंदा करणे	[S. 7(1)-expl. (a)]
employment	नोकरी	[S. 8]
encourage	उत्तेजन देणे	[S. 7(c)]
enforcement of disability	निःसमर्थता लादणे	[Long title]
entertain	विचारार्थ स्वीकारणे	[S. 13(1)]
entertainment	करमणूक	[S. 2(c)-expl.]
ex-communication	जातिबहिष्कार	[S. 7(2)(ii)]
finery	आभूषा	[S. 4(xi)]
firm	पेढी	[S. 14(2)-expl. (a)]
game	खेळ	[S. 2(c)-expl.]
general public	सर्वसाधारण जनता	[S. 4(ix)]
grant (of land or money)	(जमिनीची किंवा पैशाची) देणगी	[S. 9]
hair cutting saloon	केशकर्तनालय	[S. 2(e) (ii)]
hotel	हॉटेल	[S. 2(aa)]
in charge of	—चा प्रभारी	[S. 14(1)]
incite	चिथावणी देणे	[S. 2(c)]
in furtherance of	—च्या पुरःसरणार्थ	[S. 7(2) (ii)]
injure	इजा करणे	[S. 7(b)]
instrument	संलेख	[S. 16]
jewellery	जडजवाहीर	[S. 4(xi)]
judgment	मत	[S. 10A(1)]
laundry	धुलाईघर	[S. 2(e)(ii)]
licence	लायसन	[S. 8-expl.]
lodging house	निवासगृह	[S. 2(aa)]
manager	व्यवस्थापक	[S. 9]

इंग्रजी-मराठी शब्दसूची

means	ऐपत	[S. 10A(1)]
molest	छेड काढणे	[S. 7(1)(b)]
obstruct	अटकाव करणे	[S. 7(1)(b)]
occupation	वहिवाट	[S. 4(viii)]
override	अधिभावी असणे	[S. 16-m.n.]
permission	परवानगी	[S. 8-expl.]
permit	परवाना	[S. 8-expl.]
place	स्थान	[S. 2(b)]
place of public entertainment	सार्वजनिक करमणुकीचे स्थान	[S. 2(c)]
place of public resort	सार्वजनिक राबत्याचे स्थान	[S. 4(iv)]
place of public worship	सार्वजनिक उपासनास्थान	[S. 2(d)]
practice of "untouchability"	"अस्पृश्यता" पाळणे	[Long title]
premises	१. जागा २. वास्तू	[S. 2(e)] [S. 4(viii)]
profess (a region)	(धर्म) प्रतिज्ञापित करणे	[S. 2(d)]
profession	पेशा	[S. 8]
public conveyance	सार्वजनिक वाहन	[S. 4(vii)]
public restaurant	सार्वजनिक उपाहारगृह	[S. 4 (i)]
public worship	सार्वजनिक उपासना	[S. 3(a)]
quash	रद्दबातल करणे	[S. 9]
refreshment room	विश्रांतिगृह	[S. 2(aa)]
religious denomination	धार्मिक संप्रदाय	[S. 2(d)]
religious service	धार्मिक कृत्य	[S. 2(d)]
remove the umbilical cord	नाळ तोडणे	[S. 7A(1)]
render (service)	(सेवा) उपलब्ध करून देणे	[S. 6-m.n.]
reprisal or revenge	प्रतिशोध किंवा बदला	[S. 7 (1A)]
representation	प्रतिरूपण	[S. 7(c)]
repugnant	प्रतिकूल	[S. 17]
residential premises	राहण्याची वास्तू	[S. 4(viii)]
responsible	जबाबदार	[S. 14(1)]
resumption	परत घेणे	[S. 9]
retail	किरकोळ	[S. 2(e)]
reverse	फिरविणे	[S. 9]

इंग्रजी-मराठी शब्दसूची

sanitary convenience	स्वच्छताविषयक सोय	[S. 4(iv)]
Scheduled Caste	अनुसूचित जात	[S. 12]
secretary	कार्यवाह	[S. 14(2)]
section	शाखा	[S. 2(d)]
shop	दुकान	[S. 2(e)]
shrine	पवित्र स्थान	[S. 2(d)(i)]
social professional or business relations	सामाजिक, व्यावसायिक किंवा व्यापारधंदेविषयक संबंध	[S. 7(1)-expl. (b)]
sport	क्रीडा	[S. 2(e)-expl.]
spring	झरा	[S. 3(b)]
subsidiary	दुय्यम	[S. 2(d)]
subsidiary shrine	दुय्यम पवित्र स्थान	[S. 2(d)(i)]
trade	उदीम	[S. 8]
trustee	विश्वस्त	[S. 9]
untouchability	अस्पृश्यता	[S. 3]
usage	परिपाठ	[S. 16]
utensil	भांडे	[S. 4(ii)]
visible representation	दृश्य प्रतिरूपण	[S. 7(c)]
warrant	समर्थनीय करणे	[S. 9]
water-course	जलप्रवाह	[S. 3(b)]
wholesale	घाऊक	[S. 2(e)]
with the consent of	—च्या संमतीने	[S. 14(2)]
work for hire	मजुरीने काम करणे	[S. 7(1)-expl. (a)]
worship	उपासना	[S. 3(a)]